

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom

**Gevelreiniging en
'voegherstel'**

Voor uw agenda

De Wouwse Poort

Boekennieuws

Afscheid

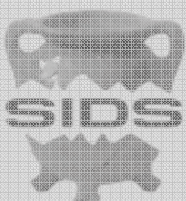
**Opgravingen in
Novgorod**

Van de Bestuurstafel

Opgravingen in Bergen op Zoom

Marco Vermunt | Alexander van der Kallen

Jaargang 14 - Nr. 55
maart 2012

GEVELREINIGING EN 'VOEGHERSTEL' EEN GEVAAR VOOR (MONUMENTALE) GEVELS IN DE BERGSE BINNENSTAD

(Tom van Eekelen)

Tegenwoordig lijkt men de natuurlijke veroudering van gevels niet meer te accepteren. Gevelreiniging is erg populair bij (grotere) restauratie- en renovatieprojecten; het is een vrij gangbare behandeling geworden. Vaak ook neemt men de gelegenheid te baat om het voegwerk, dat meestal nog in goede conditie is, integraal te vervangen door een liefst sprekende voeg. De gevels worden door de behandelingen fris en kunnen, althans zo denkt men, er weer lange tijd tegenaan.

Een frisse gevel in de Stationsstraat

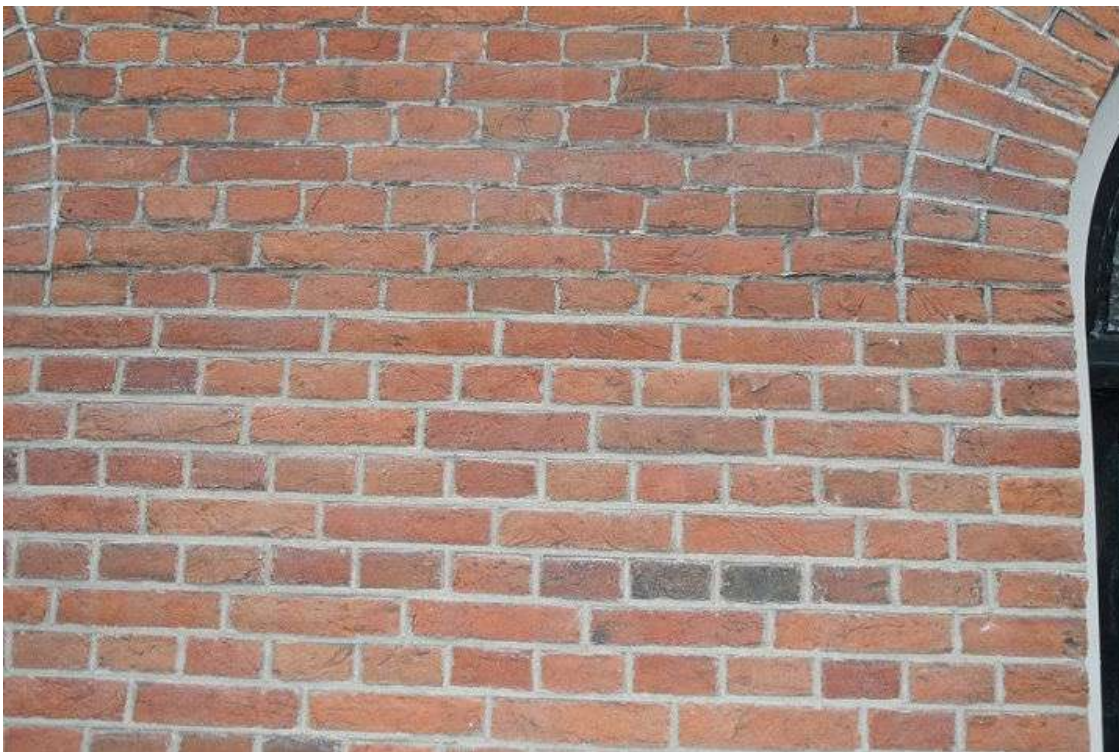
Helaas heeft deze onnodige poetswoede (reiniging is zelden technisch noodzakelijk) een keerzijde. Feit is dat bij vrijwel alle gekozen reinigingsmethoden (ernstige) schade aan gevels kan ontstaan. De bakhuid van bakstenen gaat meestal kapot, wat betekent dat weer en wind sneller invloed krijgen op stenen zodat deze gemakkelijker afbrokkelen. De stenen worden door de reiniging ook ruwer, waardoor ze vaak sneller en dieper vervuilen: veel gevels zijn binnen enkele decennia weer vies. Aflopend water van lekdorpels onder kozijnen zorgt al na korte tijd voor de zo kenmerkende "snorren", een heel lelijk soort vervuiling van de gevel.

Duidelijk is de zogenoemde 'snor' te zien.

Ook het vervangen van voegwerk kan veel schade aanrichten. Zo gebruiken veel gevelbedrijven te grove middelen om de voegen uit te slijpen of te hakken, waardoor de stenen schade oplopen. De moderne voeg is meestal ook niet goed verenigbaar met de samenstelling van het oudere metselwerk. Kalkmortelvoegen worden bijvoorbeeld vervangen door cementvoegen. Deze zijn vaak te star, waardoor de nieuwe voeg niet goed aan het oude metselwerk hecht en de voeg onder andere zijn waterkerende functies niet goed kan vervullen. Daarnaast kunnen er, vooral bij portlandcement, chemische reacties optreden, die ernstige schade aan het metselwerk veroorzaken. Voor deugdelijk werk moeten de samenstelling en hardheid van de voeg zijn aangepast aan het bestaande metselwerk, een te harde voeg leidt tot het sneller afslijten en soms zelfs het kapotvriezen van de naastliggende stenen. Reiniging en vervanging van voegwerk, vaak eufemistisch aangeduid als 'voegherstel', kunnen niet alleen veel schade veroorzaken; ook hebben ze meestal een dramatische impact op het gevelbeeld. Het metselwerk verliest door de reiniging veel van zijn oorspronkelijke uitstraling; het komt zelfs voor dat glazuurlagen volledig van stenen verdwijnen!

Bijkomend probleem is dat bij de reiniging van slechts één pand van een ensemble, het ensemble visueel uiteenvalt. Door het mechanisch uitslijpen van de oude voegen worden de nieuwe voegen meestal breder. Het gebruik van verkeerde materialen, bijvoorbeeld grijs cement in plaats van een crèmekleurige kalkmortel, en een keuze voor een andere voeg, veel snijvoegen worden bijvoorbeeld vervangen door knipvoegen, kunnen een (historische) gevel eveneens blijvend verminken. Om de ontstane (vocht)schade op te vangen wordt na het reinigen vaak een waterwerende laag, een zogenaamde hydrofobeerlaag, op de gevel aangebracht. Dit doet meer kwaad dan goed. De meeste hydrofobeermiddelen zijn weliswaar ademend, maar belemmeren toch het vochttransport door een gevel, doordat het verdampingsfront enige centimeters achter het oppervlak van de steen komt te liggen. Water dat vanuit een pand in de winter in de gevel komt kan er moeilijker uit, waardoor de kans op vorstschade wordt vergroot. Daarnaast kan zoutophoping ontstaan achter de hydrofobeerlaag, door zouten die uit het metselwerk zijn opgelost en bij verdamping achterblijven.

De bovenzijde is onbehandeld, de onderzijde is wel onderhanden genomen. Het verschil is overduidelijk.

Veelvuldig komt het voor dat de stenen achter een hydrofobeerlaag kapot worden gedrukt. Soms worden de net aangebrachte nieuwe voegen na het hydrofoberen uit de gevel gedrukt. Opnieuw voegen blijkt dan alleen mogelijk als de voeg- en metselmortel wordt verwijderd tot een diepte van tenminste 5cm! Bij Rijksmonumenten is het hydrofoberen alleen mogelijk met een Monumenten- (omgevings)vergunning. Ook bij volledig voegherstel is een vergunning nodig. Ondanks de door reiniging en 'voegherstel' veroorzaakte schade gaan nog zeer veel particulieren, ontwikkelaars en corporaties, deels uit onwetendheid, over tot het reinigen van hun eigendom. Men vertrouwt bij de keuze voor de behandeling vaak op de adviezen van mensen die aan het werk verdienen. Een onafhankelijke voorlichting over de gevaren ontbreekt. Monumentenzorg en andere cultuurhistorische instanties pleiten voor meer aandacht voor deze problematiek.

Overheden zouden burgers meer moeten voorlichten over de risico's . Ook dient beter gecommuniceerd te worden dat deze behandeling bij monumenten vergunningplichtig is. Er worden namelijk nog steeds, mogelijk eveneens uit onwetendheid, monumenten illegaal door deze werkzaamheden aangetast. Voor Welstand Monumenten Commissies en monumentenzorgers ligt er een belangrijke taak. Goed toegankelijke informatie is noodzakelijke. Deze dient ook proactief verspreid te worden. Naast voorlichting is meer nodig. Zo dienen subsidies, die nog beschikbaar zijn voor deze behandelingen, veelal in het kader van stedelijke vernieuwing, op een juiste manier ingezet te worden. Gezien de grote schade die de behandelingen kunnen aanrichten en de grote gevolgen die ze hebben voor het stadsbeeld is extra aandacht en begeleiding op zijn plaats.

Een goed voorbeeld

VOOR UW AGENDA

Veldhoven t/m 31 mei 2012

Wie een kuil graaft...

Museum 't Oude Slot toont bijzondere archeologische vondsten. In een archeologisch decor zijn zwaarden van krijgsheren, sieraden van glas en zilveren munten van dichtbij te bekijken. Foto's en films laten de praktijk van opgravingen zien. Tijdens de tentoonstelling zijn er activiteiten voor kinderen, educatieve projecten, rondleidingen op verzoek en lezingen.

Binnen en buiten wordt het verhaal verteld van het archeologisch onderzoek. Potjes, bekers en munten die door archeologen uit de grond worden gehaald komen na de opgraving nooit meteen in een museum terecht. Eerst worden de archeologische vondsten in een laboratorium of een kantoor aan een nadere inspectie onderworpen. De bijzondere en mooie archeologische vondsten worden in een museum - zoals museum 't Oude Slot - tentoongesteld, maar veel materiaal dat uit de grond wordt gehaald wordt bewaard in dozen in het provinciaal depot voor bodemvondsten in 's-Hertogenbosch.

Info: Museum 't Oude Slot, Hemelrijken 6, 5502 HM Veldhoven, tel. 040 253 31 60

Leiden, vanaf 18 april t/m 2 september 2012

Eilanden van de Goden

Te zien zijn 28 adembenemende luchtfoto's van de internationaal gerenommeerde fotograaf Georg Gerster, gecombineerd met verhalen uit de klassieke

mythologie en talloze voorwerpen uit de Griekse collectie van het museum. De zomerse tentoonstelling koppelt de Griekse mythen aan de locaties op de foto's waar ze zich ooit zouden hebben afgespeeld. Voor de liefhebbers is er een luisterroute met de tien mooiste mythologische verhalen. Blikvangers zijn Gersters vogelvlucht-opnamen, die het overrompelende Griekse natuurschoon met witte kusten, azuurblauwe

zee en glooiende berglandschappen laten zien als door de ogen van de goden. In de landschappen tekenen vele eeuwenoude cultuurschatten en archeologische monumenten, zoals de resten van de tempel van Poseidon op Kaap Sounion in Attica, het paleis van koning Minos in Knossos op Kreta en de tempels van de Acropolis in Athene, zich haarscherp af. 'Eilanden van de goden' belicht bij de foto's van het Griekse landschap de mythologische verhalen die zich daar ooit zouden hebben afgespeeld. De verhalen over goden en helden, trouw, verraad, liefde en verdriet worden geïllustreerd door zo'n 100 eeuwenoude voorwerpen uit de museumcollectie, zoals Griekse vazen met mythologische scènes, manshoge beelden en kleine verfijnde figuurtjes van goden, godinnen en fabeldieren. Herkenbare verhalen zijn o.a. de smartelijke liefdesaffaire van Theseus en Ariadne die zich afspeelt op het eiland Naxos, de ontelbare romantische escapades van oppergod Zeus die woonde op de berg Olympos en het tragische verhaal van Ikaros die vanuit de lucht in zee stortte bij het naar hem genoemde eiland Icaria. De tien mooiste mythen worden extra belicht in verhalen die zijn ingesproken door acteurs van toneelgroep De Appel, bekend van hun theatermarathons over de Griekse oudheid.
Info: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden, tel. 071 - 5 163 163

Marmeren beeld van Dionysos (Bacchus). Romeins, keizertijd (foto: RMO)

Velzeke, t/m 15 juni 2012

Over Vlees en Bloed

Het Provinciaal Archeologisch Museum Velzeke presenteert tot en met 15 juni 2012 een nieuwe en boeiende kijk op het Romeinse plattelandleven in de tentoonstelling "Over Vlees en Bloed: Gallo-Romeinse boeren en soldaten in noordelijk Vlaanderen".

De streek tussen Noordzeekust en Schelde stond in de Romeinse tijd bekend als het stamgebied van de Menapii. De tentoonstelling belicht diverse aspecten uit de landelijke bewoning die tijdens de eerste twee eeuwen van onze jaartelling binnen het Noord-Menapische gebied tot ontwikkeling kwam.

De aandacht gaat uit naar de resultaten van het grootschalig archeologisch onderzoek van de afgelopen jaren. Betekenisvolle vondsten, kaarten, (reconstructie)tekeningen en foto's brengen de wereld van de Menapische boer opnieuw tot leven. Vanaf de late 2de eeuw n. Chr. raakt deze marginale regio echter meegezogen in de onrust en crisis die gans het Romeinse Rijk op zijn grondvesten deed beven. Een tweede luik van de tentoonstelling staat stil bij enkele militaire sites uit noordelijk Menapië: deze versterkingen illustreren de dramatische teloorgang van de vroegere rust en vrede binnen het Rijk.

Vondsten uit het Duitse Rijnland getuigen ook van de inzet van Menapische soldaten bij de ultieme verdediging van het Imperium Romanum.

Info: Provinciaal Archeologisch Museum Velzeke, Paddestraat 7, 9620 Velzeke (Zottegem)

Leiden, 27 april t/m 2 september 2012

Tuinen van de Farao's

Met de tentoonstelling 'Tuinen van de Farao's' brengt het Rijksmuseum van Oudheden de bloemen, planten, kruiden en bomen van de oude Egyptenaren naar Leiden. Bezoekers kunnen genieten van hun grote variëteit en schoonheid in de tijd van de farao's. Te bewonderen zijn meer dan tweehonderd voorwerpen zoals Egyptische landschappen en tuinen op stenen reliëfs, amuletten en vaasjes van glas en faience in de vorm van lotusknoppen, papyrusbloemen en vruchten en kleurrijke sieraden. Daarnaast zijn er gedroogde bloemen, vruchten en planten, die in het droge Egyptische klimaat drieduizend jaar bewaard zijn gebleven. Speciaal voor de tentoonstelling zijn naar Egyptisch voorbeeld bloemenkragen geregen van lotusblaadjes, felblauwe korenbloemen en bladeren van olijf- en wilgenbomen. Dat Egyptische plantenmotieven tot in onze tijd een bron van inspiratie zijn voor kunstenaars en wetenschappers laat de tentoonstelling zien met een selectie van Art Deco kunst, 19de-eeuwse sieraden met Egyptische lotusmotieven en tekeningen die gemaakt zijn tijdens de expeditie van Napoleon in Egypte.

Plaquette met de afbeelding van de godin Hathor, in gedaante van een koe. Ze staat in het water van het vruchtbare moeraslandschap, en is omgeven door een papyrusbos. Faience, Late Tijd 750-332 v. Chr. (Foto: RMO)

In een aparte zaal staat een gedetailleerde maquette (4,7 x 2,5 m.) van de paleistuin die farao Achnaton bouwde in zijn hoofdstad Amarna. De tentoonstelling is ingericht als een siertuin met een centrale vissenvijver, naar voorbeeld van de tuinen van oud-Egyptische paleizen, tempels en woonhuizen. Hier genoot de elite van de schaduw van de bomen, van de kleurige bloembedden met korenbloemen, papavers en kamille, en van de geurige blauwe lotussen in de vijvers. De opbrengst van Egyptische tuinbouw en landbouw werd niet alleen gebruikt voor consumptie, maar ook om te schenken aan goden en overledenen. Zo ontving de tempel van de god Amon in Thebe in drie jaar tijd maar liefst 60.450 bloemkransen, 12.400 guirlandes en bijna 2 miljoen boeketten. Aan de meeste gewassen schreven de oude Egyptenaren medicinale en goddelijke krachten toe. De lotus gold bij uitstek als symbool van nieuw leven en de wilde vijgenboom was de woonplaats van de hemelgodin. Zelfs in het leven na de dood omringden de Egyptenaren zich graag met bloemen en planten. Ze verwachtten terecht te komen in een landbouwparadijs 'waar het graan hoger groeide dan op aarde'. In het ideale geval had het graf een eigen tuin of was het met tuinvoorstellingen beschilderd. Nabestaanden eerden de overledenen met bloemen en tafels vol fruit en gaven zelfs plantaardig voedsel, boeketten en bloemkransen mee in het graf.

Info: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden, tel. 071 - 5 163 163

Nijmegen, 24 maart t/m 12 augustus 2012

Waarom godinnen zo mooi zijn: liefde en schoonheid in de oudheid

Aphrodite, Venus, Ishtar, Hathor: de godin - van de liefde en schoonheid was in de oudheid onder vele namen bekend. Nog steeds associëren we haar met verliefd zijn, plezier, vrolijkheid en vrouwelijkheid. Toch hebben liefde en schoonheid ook andere kanten. Het verdriet om een verloren liefde, angst om aan schoonheid te verliezen of jaloezie zijn slechts een paar voorbeelden hiervan. De tentoonstelling 'Waarom godinnen zo mooi zijn' neemt u mee op een reis langs al deze aspecten van liefde en schoonheid in de oude culturen van de Egyptenaren, Romeinen, Grieken en het Nabije Oosten.

Laat u verrassen door de circa 320 bijzondere voorwerpen welke afkomstig zijn uit de collecties van het Rijksmuseum van Oudheden en ontdek waarom godinnen zo mooi zijn!

Info: Museum Het Valkhof, Kelfkensbos 59, 6511 TB Nijmegen, tel. 024 360 88 05

Breda, t/m 31 december 2012

De stercke Stadt Breda

Een expositie over de geschiedenis van Breda in de Tachtigjarige Oorlog. Naast een groot model van het Turfschip van Breda en zijn bemanning, maquettes van het kasteel van Breda en de vestingstad worden er belegeringskaarten, schilderijen, tekeningen en wapens uit deze belangwekkende periode in de geschiedenis van Breda tentoongesteld. De relatie van de stad met het huis Oranje-Nassau gedurende deze periode vormt een rode draad in de nieuwe opstelling. Reformatie en Beeldenstorm vormen het begin van de Tachtigjarige Oorlog, de opstand tegen de koning van Spanje. Om Breda wordt zes keer gestreden: met bedrog, verraad, bloedige straatgevechten, de list met het turfschip en twee keer een massale belegering.

Info: Breda's Museum, Chassépark Parade 12-14, 4811 DZ Breda, tel. 076 - 529 93 00

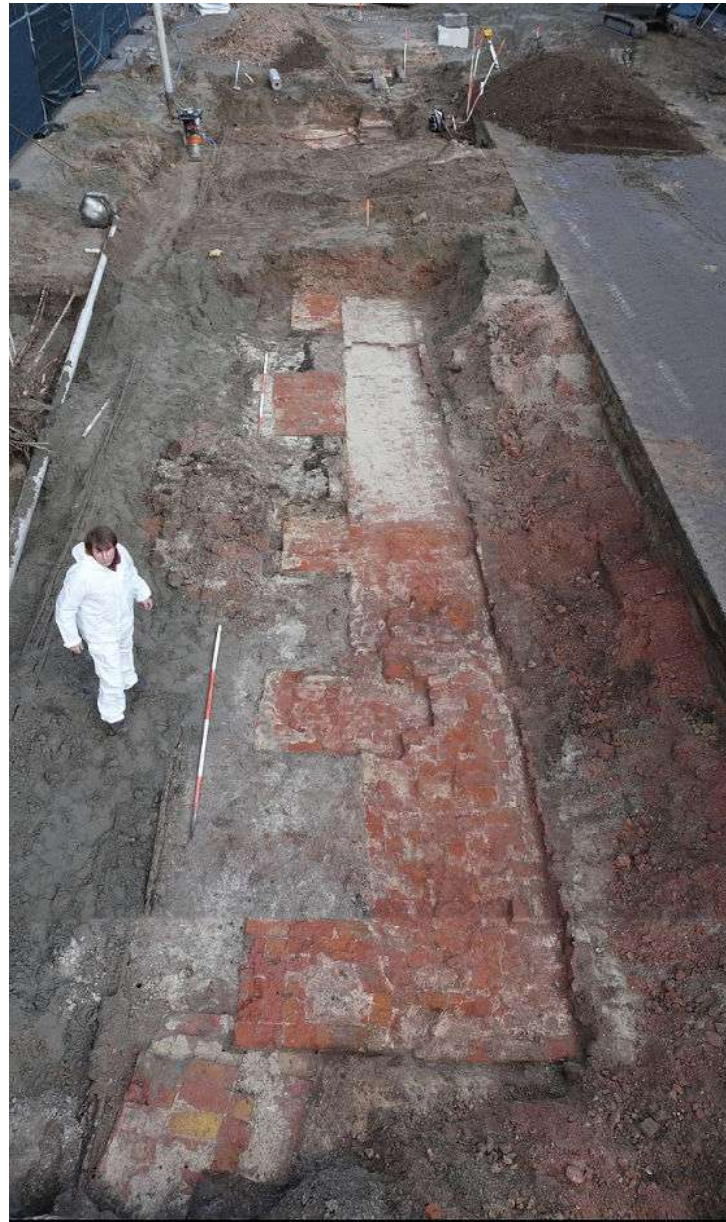
DE WOUWSE POORT

(Marco Vermunt)

Toen de Stationsstraat in december vorig jaar van een nieuw riool en wegdek werd voorzien, ging dat uiteraard gepaard met een archeologische begeleiding. Alle graafwerk in de binnenstad, dieper dan 50 centimeter en van een zeker oppervlak, is namelijk alleen mogelijk met een vergunning en daaraan is weer een archeologisch onderzoek verbonden.

Dat levert vaak heel veel waardevolle informatie op, zeker als er, zoals in de Stationsstraat, resten van een gebouw onder de grond liggen. Tegelijk met het werk aan het riool vond er in de straat ook nog een sanering plaats waarbij ongeveer 50 tot 100 centimeter grond werd afgegraven.

Met behulp van oude kaarten kon al redelijk ingeschat worden waar de Wouwsepoort had gestaan. Voormalig archivaris Willem van Ham heeft lang geleden in een reeks artikelen in de Waterschans de historie van de stadspoorten uitvoerig beschreven en daarbij ook de plaats van de poorten gereconstrueerd. De Wouwsepoort stond volgens die reconstructie tussen V&D en de panden Stationsstraat 4 en 6. Op 2 december, tijdens de sanering, werd de uiterste oostelijke zijde van de poort gevonden. Die bestond uit twee parallelle muren, gedeeltelijk van fraai afgewekte natuursteen, waarin een poort had gezeten. Dat was zichtbaar aan twee grote ijzeren scharnieren in de muur. Ook werden keitjes gevonden van de middeleeuwse bestrating in de poortdoorgang. De vondst was vrij onverwacht en lag 12 meter verder naar het oosten dan op basis van de oude kaarten was berekend. In de daaropvolgende sanering, die van oost naar west ging, kwam een groot gedeelte van de noordelijke poortmuur tevoorschijn. Gelukkig lagen de resten vrij diep (ongeveer 1 meter) en hoefde er niets gesloopt te worden. Nadat de saneerder zijn werk had gedaan, konden de contouren van de muur met de hand verder worden vrijgelegd en schoongemaakt. De poort bleek in feite te bestaan uit een lange smalle doorgang van twee muren, waarvan voornamelijk de noordelijke kon worden onderzocht (aan de zuidkant was geen diepe sanering nodig). De muur had aan de buitenzijde steunberen en verstevigingen, die er later tegen waren gebouwd. In de buurt van de ingang van V&D leek de muur te eindigen en over te gaan in een merkwaardig schuin gedeelte. Besloten werd om dit verlengde deel verder bloot te leggen, hoewel een sanering hier eigenlijk niet nodig was.

Op deze manier kon de poort over de volledige lengte worden onderzocht. Het schuine muurgedeelte liep meer dan 7 meter door en eindigde in een muurblok dat waarschijnlijk onderdeel vormde van de stadsmuur.

Ondertussen was het rioolwerk weer opgestart en ook dat verliep van oost naar west, dus in de richting van de Wouwsestraat. De nieuwe rioolbuizen kwam precies in de doorgang te liggen, maar bij het graven van de sleuf werd helaas de zuidelijke muur flink beschadigd. Van dit gedeelte kon eigenlijk alleen de binnenzijde worden bestudeerd en niet de bovenkant.

De zuidelijke muur eindigde op dezelfde plaats als de noordelijke en ging ook daar over in een schuine muur. Dat gedeelte kon gelukkig wel goed worden onderzocht. De schuine muur liep tot het pand Stationsstraat 2 was daar verbonden met ander muurwerk, waarschijnlijk van middeleeuwse huizen die ooit tegen de poort hadden gestaan. Ook hier waren de keitjes van de oude bestrating nog bewaard.

Hoe zag de poort eruit?

De Wouwsepoort was vrijwel helemaal symmetrisch van opbouw maar bestond niet zoals de Gevangenpoort uit een doorgang tussen twee ronde torens. Van torens was geen sprake. Het was een smalle rechthoekige constructie van (in totaal) 31 meter lengte en inwendig 4,50 meter breedte, opgebouwd uit bakstenen met een formaat van 5,5 x 12,5 x 25,5-26 cm. Dat is exact hetzelfde formaat als gebruikt werd in de Bospoort, die twee jaar eerder bij rioolwerken tevoorschijn was gekomen. Het duidt op een bouwtijd in het tweede kwart van de 14de eeuw (1325-1350). Aan de oostelijke zijde waren de beide muren ooit verlengd, wat zichtbaar was aan het kleinere formaat stenen van 5 x 10 x 21 cm. Bovendien was er op de overgang van het oude naar het nieuwe gedeelte nog een scharnier bewaard. Het leek er dus op dat de poort aanvankelijk korter was geweest, maar in de 15de eeuw met ruim 7 meter was verlengd. De oorspronkelijke deur werd toen naar het oosten verplaatst.

Aan de stadszijde had de poort twee schuine muren die als een trechter naar de doorgang leidden. Deze beide stukken muur waren opgebouwd met stenen van 6,5 x 13 x 27-27,5 cm, aanzienlijk groter dan van de rest van het gebouw. Het formaat wijst op het laatste kwart van de 13de eeuw (1275-1300). Aan beide kanten was een kleine uitbouw met natuurstenen afwerking gemaakt.

Waarschijnlijk was dat de plaats van een oude deur.

De noordelijke van de beide schuine muren sloot aan op een groot muurblok van 2,10 meter breedte, dat helaas niet verder blootgelegd kon worden. De stenen hadden hetzelfde formaat als van de hoofdboog en waren ook een stuk over de schuine muur aangelegd. Mogelijk gaat het hier om een stuk van een grondboog (poer) van de stadsmuur, maar zeker is dat niet. De breedte kwam wel enigszins overeen met die van de stadsmuur aan de Bospoort (2,35 meter dik). Op geen enkel ander punt tegen de noordelijke zijde van het poortgebouw was ook maar enige aanhechting van een mogelijk stadsmuur zichtbaar.

De gracht en de wal

De natuurlijke ondergrond onder de Stationsstraat ligt relatief laag, ruim 1,30 meter onder het straatpeil. In de loop der tijd is dat steeds opgehoogd. Alleen met behulp van boringen was het mogelijk om de schuin aflopende kanten van de 4 meter diepe gracht terug te vinden. De westelijke zijde van de gracht moet ergens ter hoogte van nummer 6 hebben gelegen. De oostelijke zijde lag ruim 20 meter verderop, maar kon niet tijdig worden ingemeten.

Dit betekent dat maar een klein deel van de poort aan de stadszijde van de gracht stond, en dat het grootste gedeelte op de grachthelling stond. Dat was in feite de voorpoort, zoals ook de Gevangenpoort die ooit heeft gehad. Die voorpoort was metersdiep gefundeerd en daarvan is dus maar een fractie tijdens het rioolwerk in het zicht gekomen. Het is zelfs niet ondenkbaar dat de voorpoort van de Wouwsepoort in de 15de eeuw bijna tot aan de andere zijde van de gracht kwam en dat er in die periode geen ophaalbrug maar een kleine vaste brug was, precies zoals bij de Gevangenpoort.

Aan de stadszijde moet eeuwenlang de aarden wal hebben gelegen. Ook die was ruim 20 meter breed. De voet van de wal reikte bijna tot de Sint Josephstraat. Van dit zandlichaam was nog een dun laagje bewaard gebleven.

Oudere sporen

Aan de zuidwestelijke zijde van de poort was iets meer tijd voor onderzoek. Bij het bestuderen van de muur werd een brede greppel ontdekt, die ouder was dan het poortgebouw zelf en evenwijdig aan de straat liep. Hij was 70 centimeter in het schone zand ingegraven en minstens 1,60 meter breed. De greppel, die op grond van de vondsten in de demping uit de 13de eeuw moet dateren, liep exact gelijk met de zuidelijke gevellijn van de Wouwsestraat. Deze greppel werd gegraven bij het uitzetten van de roolijnen van de Wouwsestraat, ergens in de tweede helft van de 13de eeuw, maar werd al vrij snel gedempt en verdween vervolgens onder de aarde van de stadswal.

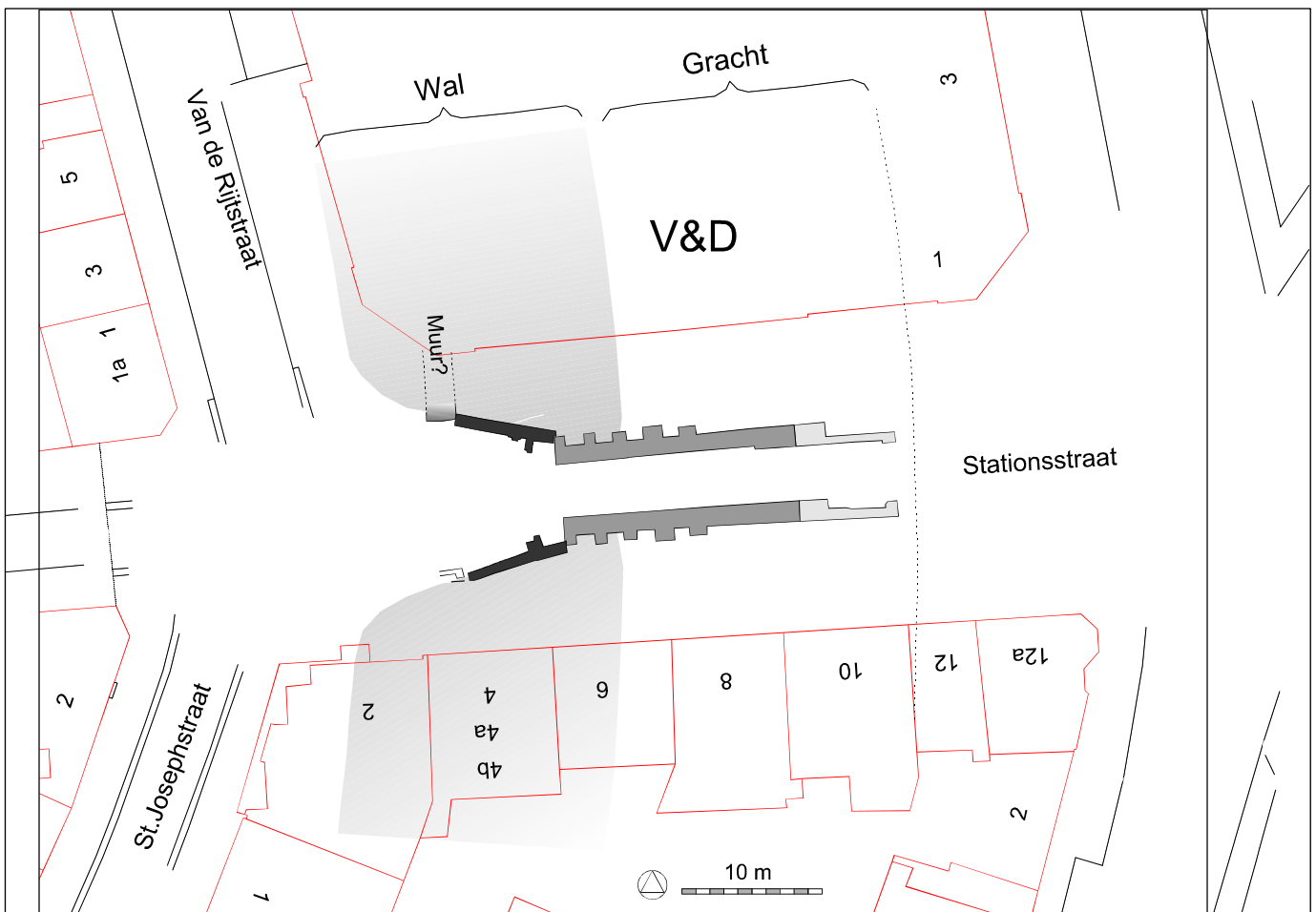
Ook aan de noordzijde van de poort kwam een spoor van een mogelijke greppel tevoorschijn, in de vorm van een baan van pluggen.

Helaas kon dit spoor door tijdgebrek niet verder onderzocht worden.

Als de interpretatie correct is, dan werd de Wouwsestraat heel planmatig aangelegd en wist men op dat moment nog niet precies waar de stadswal zou komen te liggen. Dat ondersteunt weer de datering van de wal in het laatste kwart van de 13de eeuw.

Reconstructie

De oudste route vanuit de stad naar het oosten lag niet in de Stationstraat, maar in het verlengde van de Zuivelstraat, dwars door het Gouvernement en ten noorden van V&D. Die situatie bestond tot het moment waarop de huidige Wouwsestraat werd aangelegd. Dat weten we door de opgravingen van het gasthuis, dat uit dezelfde tijd dateert: omstreeks 1270. Om de straat aan te kunnen leggen moesten eerst een paar natte venige kuilen worden gedempt.

De complete vorm van de Wouwsepoort, met reconstructies van de wal en de gracht. Het donkere deel dateert uit de 13de eeuw, het middengedeelte uit de 14de eeuw en het lichtere uiteinde uit de 15de eeuw.

Korte tijd later werd de aarden stadsomwalling opgeworpen en kwam een doorgang in de wal tot stand. De gevonden schuine muren zijn waarschijnlijk resten van deze oudste doorgang. Die zag er waarschijnlijk niet anders uit dan een simpele coupure in de wal die aan beide kanten met een keermuur was bekleed. Samen met de doorgang die vorig jaar in de Koepelstraat werd gevonden zijn het de oudst bekende restanten van de stadsomwalling.

In de periode rond 1330 werd begonnen met de bouw van een stenen stadsmuur. Die kwam vrijwel midden op de aarden wal te staan, met handhaving van de schuine muren van de oudere situatie. De bijbehorende stadspoort bestond uit een overwelfde doorgang met een verdieping er boven, zoals de Gevangenpoort, en was inclusief de voorpoort 17 meter lang. Hij had geen aangebouwde poorttorens maar wel zwaar uitgevoerde arkeltorens zoals op de tekening uit 1671 goed is te zien. In de 15de eeuw werd de poort aan de

oostkant verlengd en van een nieuwe deur voorzien. Misschien gebeurde dat in 1412, aangezien er uit dat jaar rekeningen voor aanpassingen bewaard zijn.

De hele poort raakte buiten bedrijf na de aanleg van het bolwerk en de bouw van een nieuwe stadspoort ter hoogte van de Arnoldus Asselbergsstraat. De oude poort werd in 1671 door Valentijn Klotz getekend. Hij stond op de resten van de (half afgebroken?) voorpoort en tekende de hoofdpoort met de doorgang naar de Wouwsestraat. Hoewel heel de bovenbouw van de poort al was gesloopt, kon het valhek nog wel worden bediend via een houten cabine boven op de ruïne. Helaas bestaan er geen tekeningen vanuit Wouwsestraat met eventuele resten van de stadsmuur en de schuine muren.

Bronnen:

W.A. van Ham, "De stadspoorten van Bergen op Zoom (2)", De Waterschans 20 (1990), 73-75.

De Wouwsepoort, getekend door Valentijn Klotz in 1671.

BOEKENNIEUWS

Opgravingen in Bergen op Zoom

Natuurlijk beginnen we deze rubriek met ons eigen op 2 maart 2012 verschenen boek. *Opgravingen in Bergen op Zoom* is het eerste publieksboek over archeologisch onderzoek in en rond Bergen op Zoom. Vooral in de laatste twintig jaar werd veel onderzoek gedaan, waarvan de resultaten in belangrijke mate bijdroegen aan de kennis van het verleden van stad en omgeving. En soms zelfs nog veel verder... Voorbeelden zijn de vondst van een unieke Romeinse cultusplaats achter de Grote Kerk, de ontdekking van de oudste majolicapottenbakkerij in ons land en het raadsel van de massagraven bij het middeleeuwse gasthuis, dat uiteindelijk werd opgelost door de vondst van de pestbacterie, veroorzaker van de Zwarte Dood in Europa. In het boek komen verschillende thema's aan bod, die een blik door eeuwen geschiedenis van Bergen op Zoom geven: het ontstaan van de stad, de middeleeuwse vuilverwerking, de vestingwerken en niet in de laatste plaats de vele pottenbakkerijen die de stad ooit telde. Het is een reis door het verleden, die een schitterend overzicht geeft van het rijke bodemarchief dat onder onze voeten verborgen ligt.

ISBN 978.90.5345.447.3, Prijs: € 24,95

Veel leden hebben inmiddels het boek opgehaald. Leden die niet in staat waren om het boek op te halen en dit toegezonden willen krijgen dienen even een mailtje te sturen aan Ank van der Kallen (vanderkallen@home.nl). Wij zenden u het boek graag toe met verzoek de verzendkosten ad € 3,- te vergoeden.

Onvermoede weelde. Natuursteengebruik in Rotterdam 1850-1965

Rotterdam heeft het imago van een werkstad. De basis voor de huidige conglomeratie is gelegd in de periode die in dit boek behandeld wordt. Ontwikkelingen volgden elkaar snel op en de stad groeide en

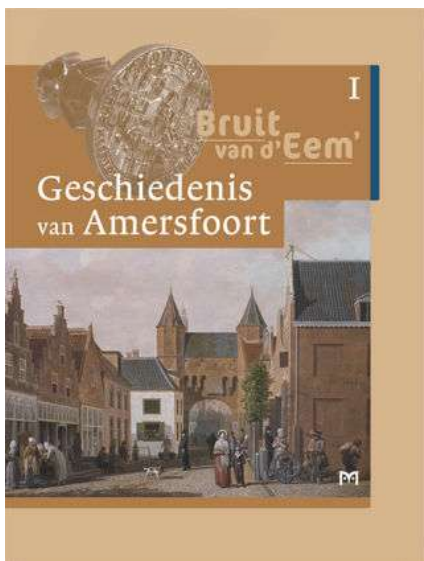

verandert nog steeds. De gebouwen werden gemaakt van beton, staal en baksteen. Van enige luxe lijkt geen sprake, maar dat is slechts schijn. In dit boek wordt het bestaande beeld, dat in de

afgelopen eeuw de architectuur is verzakelijkt, niet bevestigd. Niet alleen in het begin van de vorige eeuw, maar zelfs tijdens de wederopbouw van de stad na de zware bombardementen is voorzien in de behoefte aan decor. Natuursteen is uitermate geschikt om duurzaam gestalte te geven aan deze behoefte. Als aankleding van de luxueuze entree van een kantoor, trappartij in een warenhuis, raadszaal of gewoon in de huiskamer voor de schoorsteen. In dit rijk geïllustreerde boek worden niet alleen de soorten natuursteen behandeld die in de betreffende periode werden gebruikt in en aan bouwwerken, ook worden er technieken behandeld waarmee de steen werd verwerkt en bewerkt. Dit alles wordt ingeleid door een beeld van de ontwikkeling van Rotterdam tussen 1850 en 1965.

ISBN 978.90.5345.440.4, Prijs: € 34,95

'Bruit van d'Eem'. Geschiedenis van Amersfoort

Amersfoort kreeg in 1259 het stadsrecht, maar daar ging een lange ontwikkeling aan vooraf. De vroegst bekende vermelding van de naam dateert van 1028, al was toen nog

niet van een nederzetting sprake. Amersfoort is geworden tot een middelgrote plaats met een historisch hart en veel economische bedrijvigheid daaromheen. De grootste groei had plaats rond 1900, na de Tweede Wereldoorlog en na 1975 toen Amersfoort werd aangewezen als 'groeistad'. Deze geschiedenis is globaal in vijf tijdvakken verdeeld: de vroege middeleeuwen tot 1579, 1579-1800, 1800-1890, 1890-1975 en de groeistadperiode vanaf 1975. De begrenzings van de periodes zijn niet star, voor de kerkgeschiedenis bijvoorbeeld liggen ze anders dan voor de economische ontwikkelingen. Binnen de tijdvakken is de geschiedenis thematisch geordend. In ieder deel komen aan de orde: stad en bevolking, economische en sociale ontwikkelingen, politieke en bestuurlijke ontwikkelingen, kerkgeschiedenis, onderwijs en cultuur. Wat maakt Amersfoort tot Amersfoort? Deze geschiedenis geeft er antwoord op en verhaalt van tabaksteelt, bier, wollen laken en vette ossen, de jaarmarkten, de aansluiting op het spoorwagennet, de spoorwerkplaats en het garnizoen en de kazernes. Ook aan de zorg voor de armen, de verhoudingen met Holland en Gelre, de Mariaverering en het Mariabeeldje, de Zonnehof, Kamp Amersfoort, het Mondriaanhuis, Museum Flehite, en Amersfoort als Groeistad met de nieuwe wijken met hun bijzondere architectuur is uitgebreid aandacht besteed.

'Bruit van d'Eem'. Geschiedenis van Amersfoort biedt de lezer een toegankelijk geschreven en rijk geïllustreerd historisch overzicht van de stad Amersfoort. 'Bruit van d'Eem' wordt geleverd in een luxe cassette en bestaat uit twee delen van respectievelijk 544 en 444 pagina's. Deze beide delen zijn van onschatbare waarde voor iedere geïnteresseerde in de geschiedenis van deze 'Bruit van d'Eem' - zoals Vondel de stad in 1657 in een gedicht noemde. ISBN 978.90.5345.335.3, vanaf 1 maart tot 31 juni 2012 te verkrijgen bij Uitgeverij Matrijs te Utrecht voor de prijs van € 35,-; vanaf 1 juli 2012 bedraagt de prijs € 89,95

The Sites of Ancient Greece'

De Zwitserse fotograaf Gerster fotografeert al ruim 50 jaar de wereld vanuit vliegtuigen, helikopters en ballonnen. Archeologische vindplaatsen en historische gebouwen staan vaak centraal in zijn werk. Het perspectief vanuit de lucht toont niet alleen onverwachte variaties, maar levert ook verrassend artistieke composities op. Gerster maakte deze serie foto's van Griekenland in de periode 1996-2006. In 2008-2009 was een selectie zijn werk te zien in de expositie 'Iran in vogelvlucht'. Dit boek is uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Eilanden van de goden' in het Rijksmuseum van Oudheden (zie rubriek 'voor uw agenda'). Prijs: €39,95, Uitgeverij Phaidon.

AFSCHEID

Na zestien jaar is voor mij de tijd gekomen om afscheid te nemen als bestuurslid van de Stichting In den Scherminckel en als redactie van deze nieuwsbrief. Tijd dus om eens kort terug te blikken op die zestien jaar. Voor mij was het in ieder geval een heerlijke tijd, allerlei nieuwe zaken om m'n schouders eens flink onder te zetten. Zestien jaar geleden bestonden de activiteiten van SIDS voornamelijk uit een tentoonstelling en een lezing. En natuurlijk het meehelpen bij opgravingen en in het depot. Zelf heb ik heel veel uren op opgravingen door mogen brengen. Ik schrijf bewust 'mogen' omdat ik het altijd een voorrecht heb gevonden om deel uit te kunnen maken van een groep enthousiaste vrijwilligers die onder alle omstandigheden en onder een bezielende leiding van Marco Vermunt en Alexander van der Kallen veel, heel veel bergen zand hebben verzet. Hoogtepunten waren er in overvloed: de opgraving Gouvernementsplein bijvoorbeeld, de zeer bijzondere vondst van het brilletje die ik zelf mocht beleven in een afvalkuil achter pand Zuivelplein 6. Of het eerste Romeinse amfoortje dat werd gevonden achter de St-Gertrudiskerk. Want hoe geweldig is het gevoel om na bijna twee duizend jaar iets in je hand te mogen houden dat door niemand eerder in al die jaren is aangeraakt. De laatste persoon die dat amfoortje in zijn handen had was een Romein! En zo waren er zeer vele momenten dat ik mij een bevoorrecht persoontje heb gevoeld. Natuurlijk waren er ook dieptepunten, bijvoorbeeld in stromende regen en bij een temperatuur van twee graden van 's morgens vroeg tot 's avonds laat (met bouwlamp) de opgraving in de Sint Annastraat. Na tien uur hard werken thuiskomen en een koud bad nemen vanwege de onderkoelingsverschijnselen en ondanks dat koude bad lopen de tranen van de pijn over je wangen. Tja.... Je moet er wat voor over hebben. De meest akelige en tevens heel bijzondere gebeurtenis was toch wel de vondst van een vogelfluitje. Onze zoon Alexander deed de vondst in een beerkuil die werd aangetroffen tijdens het bouwrijp maken van een terrein. We kregen slechts twee dagen de tijd om die kuil te onderzoeken. Normaal zou dit al vrij kort zijn, maar in een kuil die werkelijk tjokvol met vondsten zat leek dit vrijwel onmogelijk.

De vondsten werden zelfs niet meer ingepakt, maar alles werd in een kruiwagen geladen om dat later te verwerken. Die bewuste kuil lag naast de gevel van een gebouw dat volledig gerestaureerd werd. Men was dan ook druk bezig met het rondom opbouwen van een steiger. Toen Alexander tussen de beer het fluitje ontwaarde, vond hij het een te bijzonder voorwerp om tussen de scherven te knikkeren. Het moest direct in veiligheid worden gebracht. Hij klauterde uit de kuil om het fluitje weg te brengen naar het pand om de hoek. Het was misschien maar vijf minuten dat hij weg was van de beerkuil. Toen hij terug kwam stak er exact op de plek waar hij aan het werk was een grote steigerpijp rechttop uit de grond. De steigerbouwers kwamen in paniek naar beneden gerend en waren dan ook zeer blij om te zien dat hij veilig naast de kuil stond. De steigerpijp had zich meer dan een meter de grond in geboord, precies daar waar Alexander nog geen 5 minuten terug, voorover gebukt had zitten werken. Een houding waarin je iets dat van boven komt pas ziet als het via je borstkast weer naar buiten komt. De vondst van het fluitje heeft zijn leven gered! Ik zal dus altijd op een heel speciale manier naar het vogelfluitje kijken.

De reddende engel

In de afgelopen zestien jaar heeft het bestuur flink de schouders gezet onder behoorlijk wat nieuwe projecten. Zo is er een website gekomen, er werden cursussen georganiseerd, een fantastisch schoolproject onder de naam 'Pottenkijkers' ontwikkeld,

er kwam een permanente tentoonstelling onder de titel 'Hebben jullie al wat gevonden' op de bovenste verdieping van de Gevangenpoort met mooie panelen en een zelf gemaakte maquette. Ten behoeve van de tentoonstelling 'Onder de zoden van het Gouvernementsplein. Het gasthuis, de grote man en de pest' werd een schitterende en professionele korte documentaire gemaakt samen met de gezichtsreconstructie. In samenwerking met "OCBK" werd een schoolproject 'Schatgravertjes' ontwikkeld, enzovoorts. Ontwikkelingen die alleen maar toegejuicht kunnen worden omdat op deze manier aan één van de belangrijkste statutaire doelstellingen van SIDS wordt voldaan, namelijk "om ten dienste van de gemeenschap en haar ontwikkeling, zonder winst oogmerk, de materiële getuigenissen van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de stad Bergen op Zoom en haar omgeving te conserveren, te beschrijven, te plaatsen in de context van de geschiedenis, teneinde deze toegankelijk te maken voor het publiek ten behoeve van studie, educatie en genoeg", zoals het letterlijk in onze statuten staat. Natuurlijk kwam er ook deze nieuwsbrief. In het begin nog op een simpel dubbelgevouwen A4-tje gekopieerd. De kopieermachines uit die tijd konden nog niet zoveel, zodat de afbeeldingen echt van erbarmelijke kwaliteit waren. Maar desalniettemin de leden werden op de hoogte gehouden.

Vijfenvijftig nieuwsbrieven heb ik dus voor u gemaakt en dit wordt dan mijn laatste. Ach, afscheid nemen doet altijd een beetje pijn.... Gelukkig draag ik alle mooie herinneringen met mij mee. Dit is dan ook dé plaats voor mij om iedereen waarmee ik samen heb gewerkt in deze jaren hartelijk te bedanken. Ik ga hier niet iedereen opnoemen, omdat ik dan gegarandeerd mensen tekort ga doen. Maar alle mensen van de schoolprojecten, tentoonstellingen, onderhoud van de Gevangenpoort, etc. etc. hartelijk dank! Een speciaal dankwoordje is toch wel op z'n plaats voor Marco Vermunt en Alexander van der Kallen, speciaal voor de samenwerking bij de totstandkoming van het schitterende boek 'Opgravingen in Bergen op Zoom'. Zij hebben er mede voor gezorgd dat een wens die ik al tien jaar had op het allerlaatste moment is uitgekomen. Uiteraard ook de klankbordgroep van het boek bestaande uit Margreet Ambagts, Nollie Janssen en Yolande Kortlever (en Alexander van der Kallen) super bedankt voor jullie inzet. We hebben er met z'n allen 2 ½ jaar hard aan gewerkt. Tenslotte wil ik onze voorzitter Jan Hopstaken bedanken, die voor mij in al die jaren ook als 'praatpaal' heeft gefungeerd. Helemaal verdwijn ik natuurlijk niet uit beeld. Voorlopig blijf ik de website nog verzorgen, werk een aantal lopende zaken af en doe de afwikkeling van ons boek. Ik wens het huidige bestuur en nieuwe bestuursleden heel veel succes toe in de toekomst met alle activiteiten.

OPGRAVINGEN IN NOVGOROD

(Elena Morozova-Vermunt)

De opgravingen in Novgorod, het 'Russische Troje', begonnen in 1929 en worden sindsdien ononderbroken uitgevoerd (met uitzondering van de Tweede Wereldoorlog). Er werken archeologen uit Novgorod, Moskou, Sint Petersburg, Voronezh en andere steden. Zo'n grote interesse in deze plaats wordt bepaald door enkele belangrijke feiten. Zo is er de belangrijke positie van Novgorod in de geschiedenis van middeleeuws Rusland, haar bijzondere politieke organisatie (de zogenaamde bojarenrepubliek), haar sleutelrol in de verbinding tussen Rusland, West-Europa en het Byzantijns Rijk en haar hoogstaande architectuur en schilderkunst.

Alle voorwerpen in de bodem van Novgorod blijven in goede staat bewaard. Novgorod ontstond op kleigrond, die regen- en dooiwater niet doorlaat. Het vocht verzadigde de grond volledig en verhinderde de doordringing van lucht. Zo konden zich geen microben

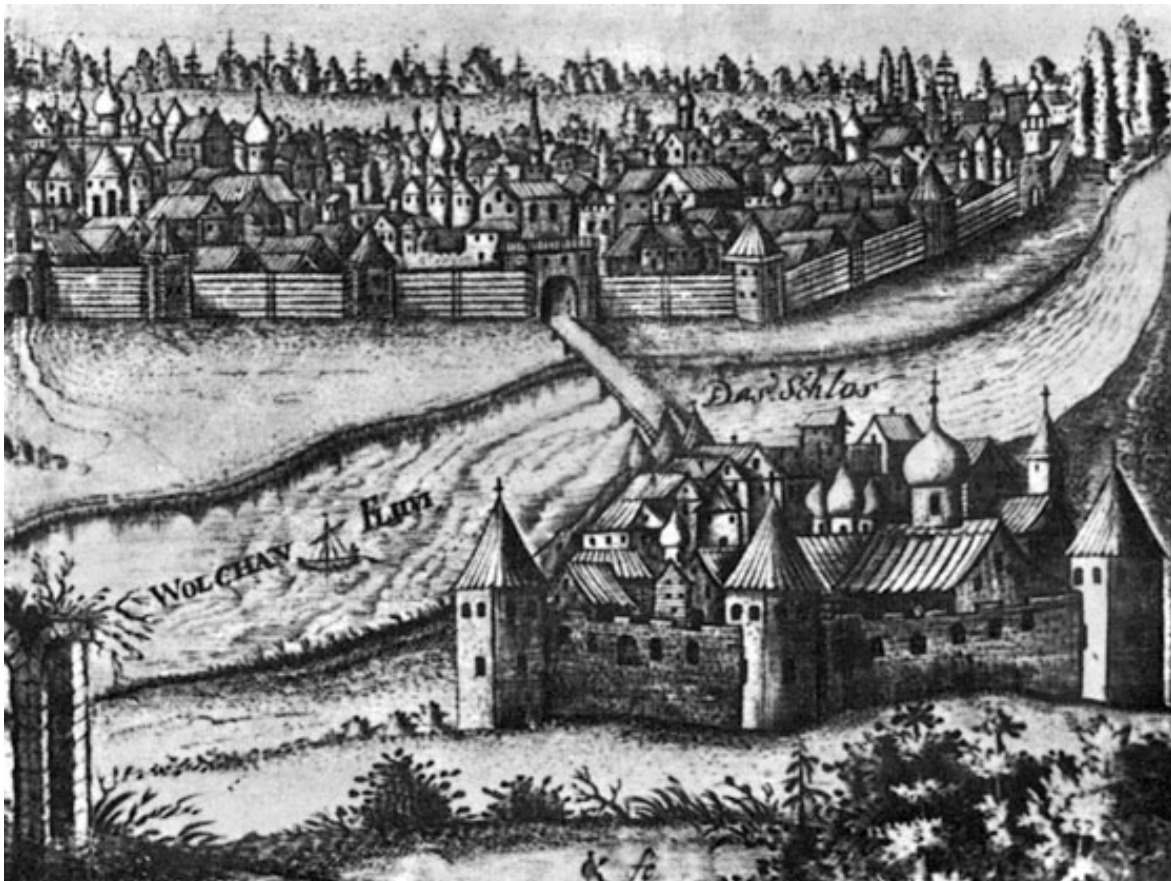
ontwikkelen, die organische stoffen vernielen. De cultuurlagen van Novgorod beschermen vooral hout, dat het belangrijkste bouw materiaal was voor huizen, wegen en wagens. Maar ook dingen als eetgerei, iconen en zelfs brieven.

Ook bewaart de grond voorwerpen van leer, been, metaal en textiel in uitstekende staat. Er is ook een ander fenomeen van grote betekenis voor archeologen in Novgorod. Gewoonlijk wordt het werk van de stadsarcheoloog ingewikkeld gemaakt door de vele verstoringen van oude cultuurlagen door jongere. Het graven van kelders en waterputten in de late middeleeuwen doorsneet vaak oudere niveaus. Op veel grotere schaal ontstaan zulke verstoringen tijdens recentere bouwwerkzaamheden. De massale bouw van stenen huizen in de achttiende en negentiende eeuw in Moskou vernietigde bijvoorbeeld de restanten van veel oude houten gebouwen, om maar niet te spreken van de bouw van talloze hoge flats met diepe funderingen in de twintigste eeuw. De bewoners van middeleeuws Novgorod vermeden echter diepe kelders en waterputten te graven, vanwege de te natte grond. En de huizen hadden er geen diepe funderingen. In 1778 werd een nieuw plan voor bouwen aangenomen. In plaats van de spontaan gegroeide oude bebouwing kwam een nieuw schema tot stand met rechthoekige indeling

opgraving van houten wegen

aan de rechterkant van de rivier de Volchov en met concentrische ringen aan de linkerkant. Nieuwe straten met stenen gebouwen kwamen vaak op de achtererven van de oude straten te liggen. De rooilijnen van de houten huizen liggen in veel gevallen niet onder de moderne bebouwing maar onder de achtererven en pleinen.

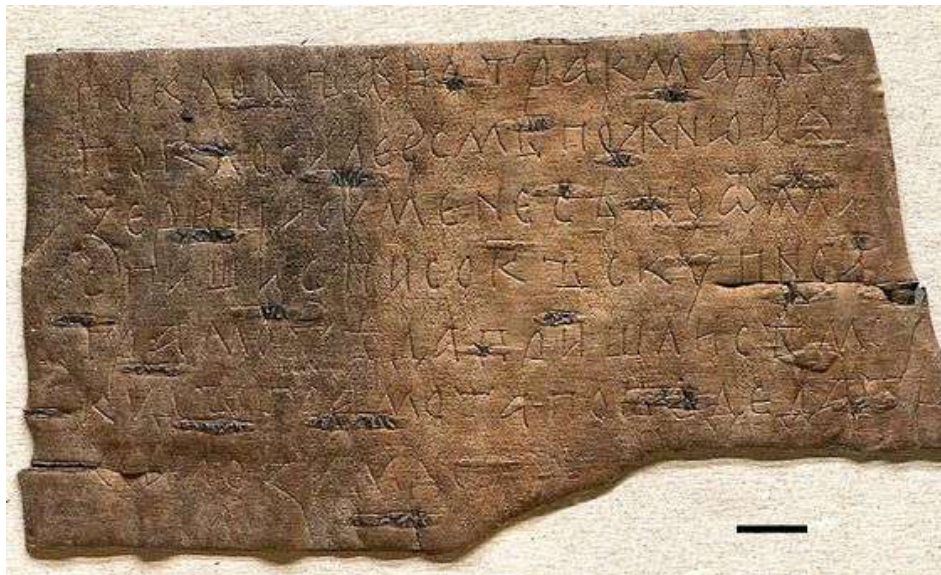
Novgorod, een tekening van Adam Olearius uit de zeventiende eeuw

Dankzij deze kenmerken zijn de cultuurlagen van Novgorod stratigrafisch vrijwel ongeschonden en kunnen alle voorwerpen, die tijdens de opgravingen worden gevonden, direct aan een bepaalde cultuurlaag worden gekoppeld.

Tachtig jaren van opgravingen brachten duizenden bijzondere objecten uit de tiende tot en met de vijftiende eeuw aan het licht, die het begrip van de middeleeuwse Russische geschiedenis en ons denkbeeld van de middeleeuwse stedeling veranderden. Naast de genoemde fundamenten van gebouwen en wegen zijn er vaatwerken, berkenschorsdocumenten, munten, zegels, sieraden, duizenden schoenen, waaronder laarzen met rijk borduursel, versierde beurzen en tassen, maskers van potsenmakers (artiesten in het theater van Novgorod) en ook veel versierde muziekinstrumenten: goesli (een soort harpen), fluiten, enzovoorts gevonden. Al deze voorwerpen zouden onder andere omstandigheden snel vergaan, maar overleven in Novgorod's grond al duizend jaren en leveren steeds nieuwe verrassingen op. De beroemdste vondsten uit Novgorod zijn de berken-schorsdocumenten, vaak in de vorm van brieven (zie ook onze nieuwsbrief van juni 2007 nr. 36, pagina's 9 en 10). Het eerste document werd op 26 juli 1951 gevonden. Nu viert Novgorod op die dag elk jaar de Berkenschors-dag. Op dit moment zijn er 1005 in de stad gevonden. Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat slechts 2% van het bodemarchief werd opgegraven. Deze oude brieven gingen niet alleen over het zakenleven tussen handelaars maar zij waren een gewone manier van communicatie in die tijd. Leenheren schreven naar hun rentmeesters, rentmeesters naar hun leenmeesters, landarbeiders schreven naar hun bazen en andersom. Bojaren (feodale landbezitters) schreven naar elkaar. Woekeraars correspondeerden met hun debiteurs en ambachtslieden met hun opdrachtgevers. Er zijn ook veel brieven tussen familieleden bewaard.

De berkenschorsdocumenten hebben het vroegere denkbeeld, dat in de elfde tot de vijftiende eeuw slechts een kleine groep van edellieden geletterd was en de rest analfabeet, weerlegd.

Een voorbeeld is het berkenschorsdocument nummer 53 uit 1320-1340 (toen de Mongolen over Rusland heersten). Het is een brief van een man aan zijn vrouw "Buiging van Pjotr naar Marja. Ik heb het weiland gehooïd maar de Ozerichi (inwoners van het dorp Ozera) hebben het hooi ingenomen". Men kan zich voorstellen dat Pjotr zijn vrouw verzocht om de burenen gewapend met riekens bijeen te roepen en naar Pjotr te rennen om hem te helpen. Het zijn immers de Middeleeuwen, toen het recht van de sterkste heerste. Maar de middeleeuwse boer verzocht zijn vrouw iets anders: "Schrijf een kopie van de koopakte en stuur die naar hier zodat het duidelijk zal worden waar de grens van mijn maailand is". De brief laat zien dat de geletterde boer een geletterde vrouw had, dat zij een koopakte hadden, waarvan een kopie een bewijsstuk in het geschil kon zijn. Dat zet ons hele begrip van geletterdheid in de Middeleeuwen op zijn kop.

het berkenschorsdocument van Pjotr naar Marja

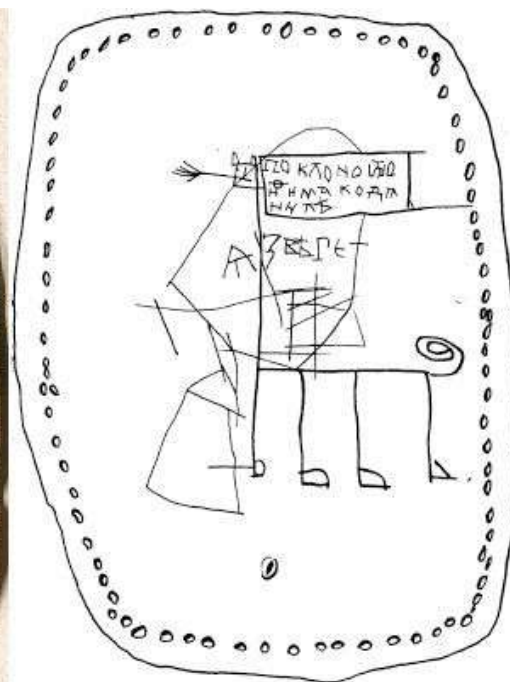
Er zijn ook veel liefdesbrieven, die laten zien dat vrouwen in Novgorod geen bescheiden en rechteloze wezens waren maar mensen met gelijke rechten. Vrouwen stuurden vaak bevelen naar hun mannen en beheersten het geld in het huishouden.

Ook kozen zij soms zelf hun partners, zoals blijkt uit berkenschorsdocument nummer 752 uit de periode 1100-1120: *“Ik heb naar jou drie keren geschreven. Waarom kom je niet deze week? Ik hield zo veel van jou. Beledigde ik jou dat ik brieven naar jou had gestuurd? Ik zie dat je niet meer van me houdt. Als je nog van me hield, zou je naar me toe rennen. Wil je dat ik jou met rust laat? Zelfs als ik jou onbedoeld beledigde, dan mag je me niet belachelijk maken, anders zullen God en ik jou straffen”*. Er werden heel veel berkenschorsdocumenten van kinderen gevonden, die het alfabet, lettergrepen en getallen oefenden. Aanvankelijk schreven schoolkinderen eerst op wastafeltjes en later pas op berkenschors, waarvan ook voorbeelden bekend zijn. Ze maakten uiteraard ook tekeningen, zoals Onfim, een jongen van 6 à 7 jaar, die naast zijn oefeningen dieren en ruiters krabbelde.

In het seizoen van 2000 werden drie houten plankjes gevonden van 19 bij 15 cm met teksten. Met een heel mooi handschrift was psalm 75 van Asaf geschreven, dan psalm 76 en vervolgens een stuk van psalm 67 van David. Eerst verwonderden de archeologen zich dat psalm 67 geen begin had, maar toen ontdekten zij dat het begin wel bestond maar was weggeveegd door nummer 76. Ook resten van andere zinnen, die waren weggeveegd, werden met behulp van moderne technieken ontdekt, bijvoorbeeld, “voor alle mensen, die kennis zoeken”. De plankjes bleken een studieboek te zijn. Een andere verrassing was dat het boek uit het tweede decennium van de elfde eeuw dateerde en daarmee het oudste boek in het cyrillische schrift is!

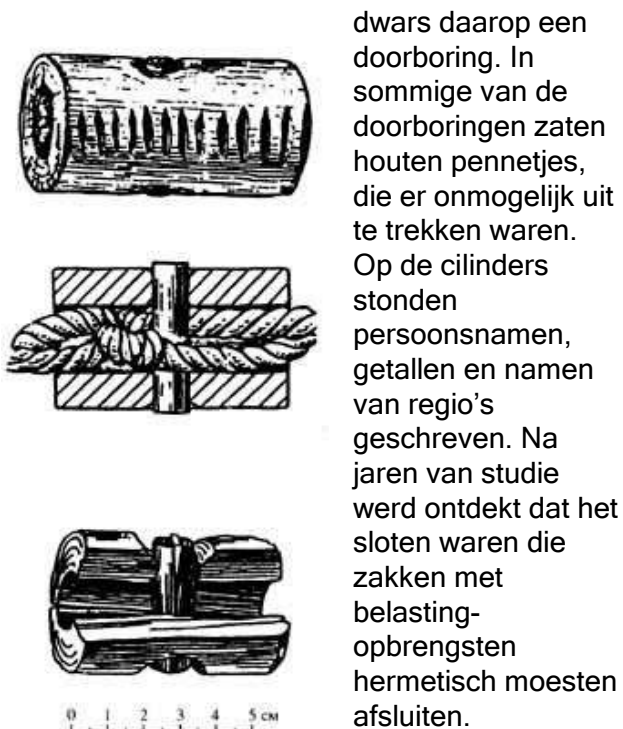

De tekeningen van Onfim

Op deze manier veranderen de archeologische vondsten de opvattingen over de middeleeuwse samenleving van Novgorod. Ze kunnen echter ook inzicht geven in de politieke organisatie. In de elfde eeuw bestond een Bojarenrepubliek. De stad werd geregeerd door de "posadnik", een soort burgemeester, die door de volksvertegenwoordiging ("vetche") gekozen werd en door een prins, die door de vorst naar de stad gezonden werd. Bij die prins moeten wij ons iets anders voorstellen. De inwoners van Novgorod konden een prins uitnodigen, maar ook weigeren. Zijn rechten waren beperkt, als ware hij een soort van ambtenaar. Hij kon bijvoorbeeld geen grond in of rond de stad bezitten. De vraag was uit welke tijd deze inperking van de macht precies dateerde. Historici namen aan dat Yaroslav de Wijze dit bijzondere privilege van zelfbeschikking in 1015 aan de stad had gegeven.

De vraag werd beantwoord door een aantal vreemde objecten, die lange tijd een mysterie waren. Het waren houten holle cilinders met

dwars daarop een doorboring. In sommige van de doorboringen zaten houten pennetjes, die er onmogelijk uit te trekken waren. Op de cilinders stonden persoonsnamen, getallen en namen van regio's geschreven. Na jaren van studie werd ontdekt dat het sloten waren die zakken met belasting-opbrengsten hermetisch moesten afsluiten.

De cilinders werden om de touwen geschoven, waarmee de zakken dichtgeknoopt werden, en de pennetjes werden door de knopen in de touwen gedreven. De inhoud kon alleen worden gestolen door de cilinders te breken, het touw of de zak zelf door te snijden. In elk geval zou diefstal opgemerkt worden.

Dergelijke cilinders werden nooit in de vertrekken van de prins gevonden maar altijd in de huizen van de bojaren. Dit betekent dat zij de belastingen inden en niet de prins. Ze ontvingen een percentage van de belasting, wat hen steeds rijker maakte. Op de oudste cilinders, gevonden in lagen uit de tiende eeuw, was de naam van de vader van Yaroslav de Wijze geschreven: Vladimir Sviatoslavovitsch. Het betekent dat de manier van belastinginning en de beperkte rechten van de prins al vóór Yaroslav bestonden, iets wat geen enkele andere bron kon vertellen. Novgorod houdt niet op archeologen te verbazen. In het seizoen van 2011 vonden de archeologen een bullotirium uit de veertiende eeuw. Een bullotirium is een soort ijzeren nijptang om loden zegels mee te persen, waarmee goederen werden verzegeld. Het is het eerste Russische bullotirium en het vierde in de wereld. De andere drie hebben een Byzantijnse afkomst en bevinden zich in musea in Frankrijk en Bulgarije en in een privé-verzameling in Zwitserland. Bullotiria zijn zo bijzonder omdat ze na het overlijden van de eigenaar altijd vernietigd werden. Het Russische voorwerp heeft de namen van twee edellieden, wat ook een zeldzaamheid is. Er zijn ongeveer 7000 Russische loden zegels bekend maar slechts drie van hen hebben twee namen (uit Novgorod, Moskou en Torzhok). Het is nog een mysterie waarom soms twee namen op zegels voorkomen.

Een bullotirium uit de veertiende eeuw

In januari 2012 werden de resultaten van het afgelopen jaar op een conferentie in Novgorod besproken en werden plannen voor een volgend onderzoek voorgelegd. Dat zal als vanouds door de universiteiten worden uitgevoerd. Men hoopt op nieuwe spectaculaire vondsten.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Algemene Ledenvergadering

Bij deze nieuwsbrief ontvangt U de uitnodiging (met bijlagen) voor de Algemene Ledenvergadering op vrijdag 13 april om 19.30 uur in het Gemeentelijk Archeologisch Depot. Zoals u van ons gewend bent, willen we ook nu de vergadering zo kort mogelijk houden en blijft er na de pauze tijd over om van een actuele presentatie van Marco Vermunt te genieten. Iedereen is van harte welkom.

Taken bestuursleden

Met het vertrek van Ank van der Kallen heeft er een wijziging plaatsgevonden in de taakverdeling. De taken zijn inmiddels voorlopig als volgt verdeeld:

Jan Hopstaken: voorzitter

- overleg culturele organisaties
- project Pottenkijkers
- museumregistratie en MUSIP
- veiligheidsnetwerk
- Romeinse leskist
- relatiebeheer gemeente
- coördinatie jeugdmonumentendag
- coördinatie m'Art
- coördinatie museumschatjes
- coördinatie rondleidingen

Elvira Adriaansen: secretaris

- beheer Gevangenpoort
- coördinatie wisseltentoonstelling
- coördinatie Open Monumentendag
- coördinatie lezingen
- coördinatie cursussen
- coördinatie excursies

Frans Heezius (na benoeming 13 april):

- penningmeester
- ledenadministrateur

Bas ter Stege:

- PR en communicatie

Vacatures voor de volgende taken:

- nieuwsbrief
- coörd. ondersteuning archeoloog
- collectiebeheer en bruiklenen
- beheer en onderhoud website

Het bestuur hoopt na de Algemene Ledenvergadering op 13 april de vacatures te kunnen invullen en wellicht tot een andere, definitieve, verdeling van de taken te komen.

Over tot de orde van de dag

Op 2 maart j.l. hebben we ons jubileumjaar afgesloten met de boekpresentatie 'Opgravingen in Bergen op Zoom'. Een fantastische afsluiter!

Nu gaan we dus weer over tot de orde van de dag. In 2012 zal vanaf 30 april t/m 26 oktober de tentoonstelling "Offerpraktijken in de schaduw van de Grote Kerk..." op herhaling gaan in de Gevangenpoort (openingstijden: dinsdag tot en met zondag tussen 13.00 uur en 16.30 uur). De moeite waard om een kijkje te gaan nemen. Uiteraard hopen we u in september weer te kunnen uitnodigen voor een excursie. Dit jaar is een kleine excursie met eigen vervoer aan de beurt. U hoort hier in de nieuwsbrief van juni meer over. Natuurlijk staan ook weer Jeugdmonumentendag en Open monumentendag op het programma en gaat in oktober het schoolproject Pottenkijkers van start.

Colofon

Nieuwsbrief Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom is een uitgave van de Stichting In den Scherminckel te Bergen op Zoom en verschijnt eenmaal per kwartaal.

Redactie

Ank van der Kallen
Nieuwstraat 4
4611 RS Bergen op Zoom
0164 - 26 51 58
vanderkallen@home.nl

Bestuur SIDS

Jan Hopstaken (voorzitter)
Elvira Adriaansen (secretaris)
Ank van der Kallen (penningmeester/
ledenadministr.)

Frans Heezius
Bas ter Stege

Website

www.scherminckel.nl

Adres Gemeentelijk Archeologisch Depot
Wassenaarstraat 59, 4611 BT Bergen op Zoom,
tel. 0164 - 247138

© Copyright 2012

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de Stichting In den Scherminckel